

УДК: 159.9:37.015

Олена ШКІРЕНКО,

ORCIDiD: 0000-0003-3184-3660

кандидат психологічних наук (PhD), старший викладач кафедри методики мов та літератури Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Валентина ЯСИНСЬКА,

ORCIDiD: 0000-0002-6124-4071

вчитель-методист спеціалізованої школи № 298 м. Києва з поглибленим вивченням англійської мови

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНИХ МОВ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ САМООСВІТИ

Анотація. У статті розглядаються духовний потенціал і цінності викладача у системі неперервної самоосвіти. Духовний потенціал розуміється нами як система самоорганізації, світоглядних уявлень і переконань. Духовний потенціал має специфічно людську якість, яка структурується системою духовно-моральних цінностей і життєвих позицій особистості, які є стрижнем її життя і виявом особистісної зрілості.

Зауважено, що духовні цінності мають індивідуально-суспільну основу, детермінують потреби, впливають на вчинки людей в різних галузях життя, допомагаючи їм здійснювати моральний вибір поведінки у значущих ситуаціях.

Цінність може виступати свого роду стандартом при виборі альтернативних життєвих орієнтирів. Духовні цінності – джерело мотивації, планування вчинків, конструктивні орієнтири людської свідомості, які мають за основу ідеали Добра, Краси, Істини, Любові та визначають норми поведінки особистості, мають індивідуально-суспільне підґрунтя, являють собою основу вирішення питання про призначення людини, про сенс життя, вершинні досягнення людства, котрі зумовлюють успіхи суспільства: економічні, ідеологічні, культурні, політичні тощо.

Зазначено, що психологічні особливості розвитку духовних цінностей у педагогів полягають у врахуванні когнітивних, емоційних,

мотиваційно-вольових процесів, в актуалізації вищих психічних функцій особистості і психологічних механізмів духовного розвитку особистості.

Ключові слова: духовні цінності і потенціал викладача іноземних мов, система неперервної самоосвіти, психологічні особливості розвитку особистості.

Постановка проблеми. З утвердженням гуманістичної концепції в новій філософії освіти зростає роль особистості учня/студента і вчителя/викладача як індивідуальностей, що постійно співпрацюють і розвиваються, ведуть освітньо-культурний діалог у таких напрямках: знання, культура комунікації, новітні технології спілкування, проникнення в сутність предметів, явищ; ціннісні відношення і нові смисли.

Чинна гуманістична концепція ґрунтується на визнанні людини найвищою суспільною цінністю, а освіту, її зміст визначає як необхідну умову становлення, всебічного розвитку, самоствердження і творчої самореалізації духовно багатой особистості.

Стратегічною метою сучасної освіти є формування високоосвіченої, інтелігентної, самодостатньої творчої особистості з інноваційним типом мислення і діяльності, здатної гідно відповісти на виклики цивілізації.

Отже, педагог – представник однієї з найбільш соціально значущих людських професій, праця якого спрямована на формування та всебічний розвиток дітей.

Працюючи з ними, вчитель виконує функції компетентного фахівця, психолога, дипломата, актора, режисера, диригента, новатора. Від педагога значною мірою залежить майбутнє нашої нації, тому необхідно створити комфортні умови праці та визначити психологічні особливості розвитку духовних цінностей і потенціалу педагога у системі неперервної самоосвіти.

В останні роки дедалі прозоріше спостерігається тенденція до оволодіння іноземними мовами, які активно набувають статусу соціально-

економічного і політичного засобу порозуміння між різними представниками світової спільноти у різноманітних сферах життєдіяльності.

Ці реалії об'єктивно зумовлюють розширення функцій іноземних мов і оновлення завдань володіння ними у сучасному суспільстві.

Результатом навчання мов повинна стати особистісна багатомовність, яка передбачає усвідомлене розмежування мовних систем і відносно вільний перехід з однієї мови на іншу залежно від зміни ситуації та життєвих потреб.

Неперервна самоосвіта та духовне вдосконалення педагогів знаходять свої витoki ще в роботах філософів стародавньої Греції. Так, вислів Сократа «Пізнай самого себе» [1] характеризує людину, яка здатна на рефлексію, постійне самовивчення, самоаналіз, конструктивне перетворення, самовдосконалення і ефективну реалізацію своїх життєвих завдань у процесі створення матеріальних, духовних цінностей та розвитку духовного потенціалу особистості.

Отже, сьогодні кожен педагог повинен замислитись над необхідністю розвитку духовного потенціалу і цінностей у системі неперервної самоосвіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні вчені розглядають духовний потенціал і цінності особистості в контексті соціокультурного поступу (В. Андрущенко, Л. Вовк) як складне інтегративне утворення особистості, інтерпретуючи їх з різних наукових позицій, а саме: як адекватні індикатори розвиненої особистості (Н. Полтавська), важливий компонент духовної свідомості (О. Дробницький, С. Ставицька), механізм соціального контролю (В. Анненков), показник духовно-морального розвитку (І. Бех, І. Булах), фактор життєдіяльності та розвитку особистості (С. Максименко), детермінацію ідентичності особистості (М. Головина). Е. Помиткін,

В. Рибалка вважають, що ціннісне ставлення особистості є вихідним, первинним ставленням до світу, таким, що визначає всі інші взаємини.

Розширення функцій педагога у сучасному суспільстві, його ролі та призначення, ускладнення освітніх завдань зумовлюють підвищення вимог до особистості вчителя.

На думку українських науковців (В. Кременя, А. Корецької, О. Матвієнко, Н. Шевченко, З. Шевчук) саме неперервна освіта покликана сприяти духовному розвитку кожного члена суспільства та формуванню духовного потенціалу нації.

Незважаючи на живий та постійно зростаючий інтерес, ця проблема не може бути остаточно досліджена, оскільки життя щоденно вносить нові корективи.

Метою статті є визначення психолого-педагогічних особливостей розвитку духовного потенціалу і цінностей викладача іноземних мов у системі неперервної самоосвіти. У процесі дослідження проблеми використано методи аналізу, порівняння, систематизації наукових джерел та узагальнення отриманої інформації.

Виклад основного матеріалу. Усвідомлене прагнення особистості до саморозвитку, досконалості, ідеалу, до освоєння професійних, загальнолюдських, абсолютних цінностей має безпосередній зв'язок з духовним потенціалом.

Н. Шевченко [6] й З. Шевчук [7] вважають, що духовний потенціал виявляється у ціннісно-сміслових і смисложиттєвих орієнтаціях, прагненні до самовдосконалення та самореалізації, а також соціальній потребі жити для ін.

Духовний потенціал є прихованою силою в кожній людині, завдяки духовним цінностям, пошуку сенсу життя, саморозвитку особистість пробуджує і наповнює його в собі.

Допоміжними засобами розвитку можна назвати культуру і традиції українського народу.

Розвиток може відбуватися лише тоді, коли людина усвідомлює в собі ці сили, досягає не лише самосвідомості, але й значного рівня соціального розвитку.

Духовний потенціал – психічна сила, що має специфічно людську якість, яка структурується системою духовно-моральних цінностей і життєвих позицій особистості, які є стрижнем її життя і виявом особистісної зрілості.

М. Каган оцінює духовний потенціал особи в контексті цілісності людського буття: єдності загального та особистісного [3].

М. Савчин визначає інтегральні показники духовного потенціалу людини: віра в Бога, молитва, трансцендентування; позиція Добра; відкритість до інших, творення любові; внутрішня гармонія, мир із собою та світом, спокій; відсутність негативізму, нейротизму, психопатії, акцентуацій; конструктивність, творчість життєдіяльності, мудрість [5].

Е. Помиткін зазначив, що духовний потенціал характеризує вищий ступінь людської самоорганізації, який позначається високим рівнем свідомості, самосвідомості та вольової саморегуляції особистості, зумовлює свідому стійкість, непохитність, рішучість, відданість власному покликанню, життєвій місії, визначається спрямованістю особистості на духовні цінності [4, с. 63].

На сьогодні у науковій думці переважає ідея про те, що цінності визначають норми поведінки людей.

Цінність може виступати свого роду стандартом при виборі альтернативних життєвих орієнтирів.

Цінність – це багатоаспектне явище, зумовлене соціальними обставинами, які мають чітко визначений культурний зміст, що визначає

позитивну або негативну оцінку явища в широкому значенні. Отже, цінність є не чим іншим, як психолого-педагогічним утворенням, у якому в стислому вигляді присутнє безпосереднє або (найчастіше) опосередковане ставлення людини до середовища і самої себе.

Це ставлення є результатом особливого суб'єктивно-соціального за своєю природою ціннісного акту, складовими якого виступають власне суб'єкт оцінки, об'єкт оцінки, рефлексія з приводу оцінки та її реалізації [8].

Критерієм, еталоном високоморальної та духовної поведінки можна вважати «золоте правило» Ісуса Христа: «Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви» [2].

Філософське бачення загальнолюдського ідеалу задане способом існування людини за законами Істини, Добра, Краси, Любові (за Платоном). Адже саме любов є вихідною цінністю для розгортання морально-відповідального життя людини.

«Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводитьься нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить. Ніколи любов не перестає», – написано в Біблії [2, с.1417].

Отже, духовні цінності – джерело мотивації, планування вчинків, конструктивні орієнтири людської свідомості, які мають за основу ідеали Добра, Краси, Істини, Любові та визначають норми поведінки особистості, мають індивідуально-суспільне підґрунтя, являють собою основу вирішення питання про призначення людини, про сенс життя, вершинні досягнення людства, котрі зумовлюють успіхи суспільства: економічні, ідеологічні, культурні, політичні тощо.

Здійснивши класифікацію духовних, професійних і особистісних цінностей, було визначено, що духовні цінності педагога умовно можна

поділити на цінності-цілі (термінальні цінності) та цінності-засоби (інструментальні цінності).

Духовні цінності-цілі (термінальні цінності) педагога являють собою визнання, що дитина – найцінніший скарб Всесвіту; прагнення донести до дитячого серця не тільки знання з предмету, але й духовно-моральні принципи; повага до прав, честі, гідності дитини, емпатійне ставлення до вихованця; здатність до визначення здібностей, уподобань учня та бажання допомогти йому, здатність створювати і підтримувати у колективі атмосферу поваги, порозуміння, творчої співпраці; зважене ставлення до труднощів професії; цілеспрямоване освоєння системи знань, практичних навичок і умінь в діяльності педагога; бажання приносити добро, користь світу, країні, людству, ближнім своєю роботою; стійкий інтерес до методів самопізнання та саморозвитку тощо.

До духовних цінностей-засобів педагога (інструментальних цінностей) ми відносимо сумління, надійність; доброзичливість; ввічливість, тактовність; дисциплінованість, організованість, здатність до усвідомлення залежності між власними якостями та життєвими успіхами або невдачами; вміння мобілізувати свої ресурси на виконання важкої, та необхідної роботи, яка потребує часу та сил; здатність розробляти реальні плани, програму самовиховання своєї особистості на тривалий період і ефективно її реалізовувати; бажання отримувати психологічні знання, розвивати відповідні вміння, навички; вміння набувати додаткову компетентність; здатність до творчого синтезу, до поєднання різних точок зору, поглядів тощо.

Виходячи з того, що духовний потенціал структурується системою духовних цінностей і життєвих позицій особистості, зазначимо, що психологічні особливості розвитку духовних цінностей особистості являють собою:

– усвідомлення необхідності змін і перетворень внутрішнього світу особистості на краще, уявлення про свій ідеальний образ, відчуття високодуховних потреб і мотивів у сфері спрямованості;

– засвоєння системи необхідних знань, інформації, пошук істини, відчуття необхідності допомагати потребувачим, поділитися своїм досвідом та знаннями з оточуючими;

– усвідомлення особистих психічних станів, знаходження життєвих смислів та прийняття рішення щодо мети, задуму, ідеї, плану високодуховної діяльності, поведінки, дій і вчинків;

– прагнення особистості до абсолютного, досконалого та реалізація свого потенціалу в суспільно-корисній діяльності;

– осмислення і переживання своєї спорідненості з іншими, відчуття радості, задоволення від допомоги потребувачим, від самовіддачі, від досягнення цілей.

Висновки. З урахуванням викладених вище роздумів можна дійти висновку, що у системі неперервної самоосвіти психолого-педагогічні особливості формування духовного потенціалу цінностей у викладача іноземних мов полягають у врахуванні когнітивних, емоційних, мотиваційно-вольових процесів, в актуалізації вищих психічних функцій особистості (свідомості, самосвідомості, волі) і психологічних механізмів духовного розвитку особистості. Напрямами наших подальших наукових пошуків можуть бути критерії, показники, рівні розвитку духовних цінностей і потенціалу особистості та обґрунтування й апробація психолого-педагогічного супроводу розвитку внутрішнього світу педагогів.

Використана література

1. Антонова А.М. Методологічні та теоретичні основи естетичного виховання сучасної студентської молоді [Електронний ресурс] /

А.М. Антонова // Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка». – Вип. 4 (7). – 2018. — Режим доступу до ресурсу : http://am.eor.by/images/adapt/Vol.4ped7/18ped4_7antonova.pdf.

2. Біблія.– К. : УБТ, 1988 – 1523 с.

3. Каган М.С. О духовном. (Опыт категориального анализа) / М.С. Каган // Вопросы философии. – 1985. – № 9. – С.93–95.

4. Помиткін Е.О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості: посібник / Е.О. Помиткін. – Кіровоград : Імекс – ЛТД, 2013. – 144 с.

5. Савчин М.В. Духовний потенціал людини / М.В. Савчин. – Івано-Франківськ : Вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 2001. – 203 с.

6. Шевченко Н.Ф. Практикум з розвитку духовного потенціалу молоді / Н.Ф. Шевченко. – С. 62–70.

7. Шевчук З.М. Життєві цінності особистості як передумова розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці / З.М. Шевчук // Проблеми сучасної психології. – 2012. – № 1. – С. 83–87.

References

1. Antonova A.M. Metodolohichni ta teoretychni osnovy estetychnoho vykhovannia suchasnoi studentskoi molodi [Elektronnyi resurs] / A.M. Antonova // Adaptivne upravlinnia: teoriia i praktyka». Seria «Pedagogika». – 2018. – Vyp. 4 (7). – Rezhym dostupu do resursu : http://am.eor.by/images/adapt/Vol.4ped7/18ped4_7antonova.pdf.

2. Bibliia.– K. : UBT, 1988 – 1523 s.

3. Kahan M.S. O dukhovnom. (Opyt katehoryalnoho anatyza) //Voprosy fylosofyy. – 1985. – № 9. – S. 93–95.

4. Pomytkin E.O. Psykholohichna diahnostyka dukhovnoho potentsialu osobystosti: posibnyk / E.O. Pomytkin. – Kirovohrad : Imeks – LTD, 2013. – 144 s.

5. Savchyn M.V. Dukhovnyi potentsial liudyny / M.V. Savchyn. – Ivano-Frankivsk: Vyd-vo «Plai» Prykarpatskoho universytetu, 2001. – 203 s.

6. Shevchenko N.F. Praktykum z rozvytku dukhovnoho potentsialu molodi / N.F. Shevchenko. – S. 62–70.

7. Shevchuk Z.M. Zhyttievi tsinnosti osobystosti yak peredumova rozvytku dukhovnoho potentsialu v yunatskomu vitsi / Z.M. Shevchuk // Problemy suchasnoi psykholohii. - 2012. – № 1. – S. 83–87.

Елена Витальевна Шкиренко

кандидат психологических наук (Ph.D), старший преподаватель кафедры методики языков и литературы Института последипломного педагогического образования Киевского университета имени Бориса Гринченко

Валентина Дмитриевна Ясинская

учитель-методист специализированной школы № 298 г. Киева

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦИАЛА И ЦЕННОСТЕЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО САМООБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются духовный потенциал и ценности преподавателя в системе непрерывного самообразования. Духовный потенциал понимается нами как система самоорганизации, мировоззренческих представлений и убеждений. Духовный потенциал имеет специфически человеческие качества, которые структурируется системой духовно-нравственных ценностей и жизненных позиций личности и являются проявлением личностной зрелости. Замечено, что духовные ценности имеют индивидуально-общественную основу, детерминируют потребности, влияют на поступки людей в различных областях жизни, помогая им осуществлять нравственный выбор поведения в значимых ситуациях.

Ценность может выступать своего рода стандартом при выборе альтернативных жизненных ориентиров. Духовные ценности - источник мотивации, планирование поступков, конструктивные ориентиры человеческого сознания, которые имеют за основу идеалы Добра, Красоты, Истины, Любви и определяют нормы поведения личности, имеют индивидуально-общественное основание, представляют собой основу решения вопроса о назначении человека, о смысле жизни, вершинные достижения человечества, которые обуславливают успехи общества: экономические, идеологические, культурные, политические и тому подобное.

Отмечено, что психологические особенности развития духовных ценностей у педагогов заключаются в учете когнитивных, эмоциональных, мотивационно-волевых процессов, в актуализации высших психических функций личности и психологических механизмов духовного развития личности.

Ключевые слова: духовные ценности и потенциал преподавателя иностранных языков, система непрерывной самообразования, психологические особенности развития личност

Olena V. Shkirenko

Ph.D., Senior Lecturer of the Department of Language and Literature,
Institute of Postgraduate Pedagogical Education of Borys Grinchenko
Kyiv University

Valentina D. Yasinskaya

Teacher-Methodist, Specialized school №298 with in-depth study of English language, Kiev city

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF THE POTENTIAL AND SPIRITUAL VALUES OF THE TEACHER IN THE LIFELONG LEARNING SYSTEM

Abstract. The article deals with the spiritual potential and values of a teacher in the lifelong learning system. The spiritual potential is mental strength that is specifically human quality. It is a structural system of spiritual and moral values and attitudes of the individual, which is the core of person's life and expression of personal maturity. Spiritual potential is understood by us as a system of self-organization, philosophical views and beliefs. It is noted that the psychological characteristics of the development of spiritual values among teachers are manifested in the cognitive, emotional, motivational and volitional processes, updating the higher mental functions of the individual and the psychological mechanisms of personal development. It is noticed that spiritual values have individual and social basis. They determine the needs and they influence the behavior of people in different spheres of life, helping people to exercise moral choice in relevant situations. Values usually define norms of behavior. The values can be a kind of standard in selecting alternative life guidelines. Any value is a multidimensional phenomenon caused by social circumstances that have clearly defined cultural content. It determines a positive or negative assessment of developments in the broad sense. Spiritual values can be a source of motivation, planning actions, structural guidelines of human consciousness. They can be a basis of goodness, beauty, truth, love and define the standards of conduct of the individual, with individual social background. After making a classification of spiritual, professional and personal values, it was determined that the spiritual values of a teacher can be divided into value-goals (terminal values) and values-means (instrumental values).

Key words: spiritual values and the potential of the teacher, the system of lifelong learning, psychological peculiarities of personality development

Стаття надійшла до редакції 29 листопада 2018 року

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу інформаційно-дидактичного моделювання Національного центру «МАН України» МОН України і НАН України **М.Л. Ростока**